

УДК 342.7(4) “18/19”

Вдовичин І. Я., д. політ. н., професор,
завідувач кафедри теорії держави і права,
Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів;

Кендус О. З.
к. ф. н., доцент кафедри історії і політології,
Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів.

СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОНСЕРВАТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (О. ШПЕНГЛЕР)

Анотація. В статті аналізуються політико-правові погляди О. Шпенглера в контексті проблем свободи і відповідальності. Ідеї мислителя розкриваються із застосуванням порівняльного підходу. О. Шпенглер сформував свої погляди під впливом аналізу історії культури, що стало підставою до формування концепції циклічності людських цивілізацій. О. Шпенглер зробити висновок що усі цивілізації мають певну тривалість і неминуче занепадають. На його думку, в ХХ столітті розпочався занепад і найбільш могутньої, порівняно із попередніми, західної (європейсько-американської) цивілізації. Мислитель вважав що не існує жодних ні політико-правових ні духовно-культурних інструментів, щоб цьому запобігти. О. Шпенглер визнаючи надзвичайні технологічні результати діяльності західної цивілізації не корелює їх із політичною та особистою свободою. Таким чином механічно екстраполює попередню історію в майбутнє. У той час як західна цивілізація сформувалась на пошуку балансу свободи і відповідальності. Її історія — це історія розширення меж свободи у поєднанні зі згодою прийняти наслідки власного рішення. Накладання на європейську цивілізацію попереднього досвіду можливе якщо вона відмовиться від власної традиції налаштованості на конструктивну діяльність. Небезпечним є поєднання патерналістських настроїв частини населення з агресивно-руйнівним активізмом іншої частини. Чи то слушність, чи то помилковість передбачень О. Шпенглера визначиться не рівнем його аналітичних пророкувань а нашою спроможністю відповідально приймати рішення у несприятливих умовах безперервних криз, зберігати розважливість в умовах цивілізаційних викликів.

Ключові слова: О. Шпенглер, свобода, відповідальність, цивілізація, культура, історичні цикли, західна цивілізація.

*Vdovychin I. Ya., Doctor of Political Sciences,
Professor, Head of the Department of Theory
of State and Law, Lviv University of Trade and Economics, Lviv;*

*Kendus Olexandra, Candidate of Philosophy
Associate Professor, Department of History
and Political Science, Lviv University of Trade and Economics, Lviv.*

FREEDOM AND RESPONSIBILITY: CONSERVATIVE INTERPRETATION (OSWALD SPENGLER)

***Abstract.** The article analyzes the political and legal views of Oswald Spengler in the context of the problems of freedom and responsibility. Ideas of the thinker are revealed using a comparative approach. O. Spengler formed his views under the influence of the analysis of culture history, that became the basis for the formation of the views of cyclical human civilizations. O. Spengler has concluded that all civilizations have a certain duration and will inevitably collapse. In his opinion, in the 20th century began the decline of the most powerful, compared to the previous, Western (European-American) civilization. The thinker believed that there were neither political and legal nor spiritual and cultural ways to prevent this. Oswald Spengler, recognizing the extraordinary technological progress of the Western civilization, doesn't correlate them with a political and personal freedom. Thereby mechanically extrapolates the previous history into the future. While Western civilization was formed as a balance of freedom and responsibility, its history is a story of expanding the boundaries of freedom, combined with the consent to take the consequences of its own decision. An overlay of previous experience is possible if European civilization abandons its own tradition of willingness to be engaged in a constructive activity. It is dangerous to combine a paternalistic mood of a part of the society with the aggressive and devastating activism of the rest. Whether the accuracy, or the falseness of Spengler's predictions will be determined not by the level of his analytical predictions but by our ability to make responsible decisions in the unfavorable conditions of the continuous crises, and preserving prudence in the conditions of civilizational challenges.*

Key words: Oswald Spengler, freedom, responsibility, civilization, culture, historical cycles, Western civilization.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-01>

Постановка проблеми. Звернення до роздумів О. Шпенглера про перспективи майбутнього європейської цивілізації обумовлене потребою аналізу розумінням мислителем радикальних змін які наближалися. Перш за все — усвідомлення неминучості формування інших політичних і соціально-економічних відносин. І основним інструментом на цьому шляху ставала відмова від переконання у незмінності людського буття. О. Шпенглер обстоює думку що історія людської цивілізації — це зміна циклічна зміна різних цивілізації, відмінних культурною традицією та системою державно-правових відносин. Спільним для них є жорстка циклічність існування:

формування, піднесення і занепаду. Таку ж схему він застосовую і до європейської цивілізації. Сучасні кризові тенденції західної цивілізації спонукають до переосмислення досвіду минулого і чи підпадає європейська цивілізація, та постала на відмінній від усіх попередніх раціональному синтезі свободи та відповідальності у сфері політико-правової практики, характер взаємовідносин людини, держави і права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість О. Шпенглера перш за все досліджувалась в культурно-історичному аспекті, філософському та політичному вимірі плинності людського буття. Це відображена в працях таких вчених як С. Аверінцев, М. Бердяєв, Я. Букшпан, Ю. Вільчинський, С. Дмитрашко, Л. Кухта, В. Лісовий, К. Меккель, М. Мілова, О. Патрушев, А. Романюка Ю. Осокіна,, Ф. Степун, С. Франк, К. Свасьян, І. Танчин. Та незважаючи на таку вагому увагу до ідей мислителя, вчений згадується в переважно в навчальній літературі. А спеціальні дослідження носять в основному історіософський характер і не розкривають у повній мірі поставлену нами проблему. Це обумовлює потребу критичного аналізу концепції циклічного характеру існування цивілізацій в контексті можливого вектору змін у системі державно-правових відносин.

Постановка завдання. Творчість О. Шпенглера є достатньо відомою, хрестоматійною, і водночас гостро актуальною, завдяки достатньо аргументованій та радикально висловленій ідеї про неминучий занепад західної цивілізації, який він відносить на ХХ–ХХІІ століття. Сьогодні дає вагомій підстави поважно сприйняти його застереження. Для слушної інтерпретації поглядів О. Шпенглера необхідно розкрити його підходи до розуміння природи цивілізації, що існували та причин їх зміни. Мислитель прагнув зберегти академічну відстороненість, характеризуючи різні цивілізації через культурний чинник державної і правової організації життя суспільства. О. Шпенглер послідовно заперечує є ідею абсолютизації безперервного поступального розвитку. Досягнутий рівень забезпечення європейською цивілізацією свободи людини не є гарантований. Радше неминучим є занепад. Основне завдання — в якій мірі такий погляд слушний, і чи є витворені західною культурною традицією зв'язок свободи і відповідальності ефективним інструментом для формуванні інструментів, спроможних запобігти такому напрямку подій.

Виклад основного матеріалу. Освальд Шпенглер (1880–1936) — німецький філософ, культуролог, історик і публіцист, автор багатьох праць, зокрема найвідомішої і найбільш дискутованої у 1920-х роках філософської праці «Присмерк Європи» (у двох томах, 1918–1922), в якій сформував циклічну теорію історичних змін [11, с. 726].

Німецький мислитель розглядав культуру не як єдину загальнолюдську, а як розколоту на окремі культури, кожна з яких проявляється на основі власного унікального «прафеномену» — «способу переживання» життя. Таких культур вісім: єгипетська, індійська, вавилонська, китайська, «аполлонівська» (греко-римська), «магічна» (візантійсько-арабська), «фаустівська» (західноєвропейська) і культура майя.

Розвиток культур підпорядковується певному біологічному ритму, який зумовлює головні фази їх розвитку: народження і дитинство, молодість і зрілість, старість і «занепад». Життєвим початком будь-якої культури є її «душа», яка прагне здійснитися, набути свого зовнішнього виразу у формах культури, створити свій світ. У міру того, як душа вичерпує свої внутрішні можливості, культура мертває, перетворюється на цивілізію [11, с. 727].

Цивілізація, на думку Шпенглера, — «закостеніння» органічного життя культури, її розпад, перетворення праці на механічну роботу, що виключає творчість. Цивілізація супроводжується процесами «омасовлення» всього життя, що означає його розвиток на основі кількісного принципу, який знаходить свій вияв у глобалізації форм і методів людського існування: господарства, політики, техніки тощо. Західний світ, на думку Шпенглера, перейшов до цивілізації у ХІХ ст., і з цього часу розпочинається його занепад. Епосі цивілізації властиві агресивність, війни, зміщення центру впливу з Європи в інші зони, припинення панування білої раси над світом. У цей період діятимуть закони, властиві цивілізаційному етапові: імперіалістичне розширення простору, війна як спосіб розв'язання політичних конфліктів, цезаризм як модель політичного просвітництва, зверхність однієї людини над іншою [4, с. 745]. Концепція Шпенглера має фаталістичний характер, адже людина у нього діє відповідно до тих вимог, які ставить їй той чи інший тип культури.

Вже першими рядками свого твору О. Шпенглер чітко окреслює мету свого інтелектуального задуму: «У цій книзі вперше робиться спроба перевизначити історію. Мова йде про те, що щоб прослідкувати долю культури, власне, єдиної культури, яка тепер на цій планеті перебуває в процесі завершення, західноєвропейсько-американської культури, в її ще не завершених стадіях» [12, с. 128]. Спираючись на обрану циклічну концепцію піднесення і занепаду культур мислитель пророкує завершення європейської цивілізації, втілення якого мислитель відносить на 2000-2200 рр.: «Піднесення цезаризму. Перемога політики сили над грошима. Зростаючий примітивний характер політичних форм. Внутрішній розпад націй та перетворення їх у безформне населення. З'єднання останнього в імперію, поступово набуваючу деспотичний характер» [12, с. 200].

Перед нами достатньо правдоподібний прогноз, втілення якого ми можемо спостерігати. Водночас, О. Шпенглер одним із центральних методологічних інструментів своєї праці робить підважування узагальнень, базованих на формальному зовнішньому збігу. Дотримуючись такого підходу, постає питання — наскільки слушною є обстоювана мислителем ідея чіткої класифікації історії людських цивілізій на стадії, із достатньо жорстким часом їх буття. Сумнівно, що в Індії чи Китаї погодяться з твердженнями про смерть своїх культур та що сучасні Індія та Китай не мають відношення до попереднього кількатисячолітнього культурно-цивілізаційного спадку. І наведуть достатньо переконливі аргументи. Також доволі дискусійною є думка про неєвропейськість Стародавньої Греції. Реформа Солона 594 р. до н.е. стала чи не першим прикладом європейської

політичної культури, у якій вирішення політичних конфліктів відбувається шляхом пошуку певного компромісу (гра з ненульовою ставкою). Власне практична реалізація у державно-правовому полі співвідношення свободи і відповідальності. Ще більш важливим є питання про саму природу європейської культурної традиції, яка радикально відрізняється від усіх попередніх, базованих на рентному характері відносин (примусовому стягненні владою данини). У той час як європейська стимулює самодіяльність людини, результати якої перш за все належать її творцеві. Це стимулює стрімкі новації, наслідки яких є складно прогнозовані. Людині властиво спиратися на відоме; але в соціальній площині, де те, чого ми не знаємо, є часто важливішим, що нерідко сіє сум'яття в людських думках. І однією із визначальних рис західної цивілізації стало конструктивне застосування непевності буття (свободи), за рахунок розширення варіативності застосовуваних інструментів — чи то державно-правових, чи то технологічних, чи то поведінкових. Частково це визнає і О. Шпенглер: «Ми, люди західноєвропейської культури, з нашим історичним чуттям є винятком, а не правилом. «Всесвітня історія» — це *наша* картина світу, а не картина «людства»[12, с. 143]. Слушно застерігаючи перенесення аналогій з європейської інтелектуальної, політичної та економічної традиції на інші культури О. Шпенглер писав: «Але немає більш хиткого методу тлумачення світової історії, ніж коли дають волю власному політичному, релігійному чи соціальному переконанню ... і за необхідністю застосовуючи до тисячоліть у якості абсолютного масштабу панування розуму, гуманність, щастя більшості, господарську еволюцію, просвіту, свободу народів, підкорення природи, мир у всьому світі і тому подібну всячину»[12, с.149-150]. Мислитель визнає, що лінійне тлумачення соціальних процесів немає під собою підстав, і найбільше до підриву жорсткої історичної перспективи доклалась європейська (західна) цивілізація, оперта на розширення людської самодіяльності. У той же час, О. Шпенглер приписує перспективам європейській цивілізації критиковані ним підходи за аналогією. Подібну духовно-культурну кризу європейська цивілізація переживала вже на межі ХІХ — ХХ століть, коли теж посилювалось бажання скинути з себе тягар обмежень культури, нерідко дійсно сумнівних, завдяки буквально застосовуваним позитивістським концептам. Як протизвага різноманітним табу, постають ідеї З. Фрейда і Ф. Ніцше. «Від піднесеної Ніцше «смерті Бога» залишався лише один крок до *онтології нігілізму та уседозволеності* : якщо «*Бог мертвий*», значить, «*усе дозволено*», а якщо «*усе дозволено*», значить «*усе можливе*» — у цей безхитрісний логічний ряд цілком поміщалося наступаюче століття, і справа зводилась до деталей конкретизації»[10, с. 10]. Відбувалося паралельне руйнування свободи і відповідальності, чий зв'язок є неминучим, у видку якщо система (будь-якого типу) претендує на певну стабільність існування. У свою чергу З. Фрейд, практично водночас, висунув одну з найбільш всеохоплюючих і впливових у сучасній історії теорій людської поведінки. Ідеї З. Фрейда стали об'єктом суперечливих оцінок з моменту публікації в 1900 р. першої значної праці

дослідника «Глумачення сновидінь». Його підхід певною мірою був реакцією на переоцінку вольової і раціональної основ у людині. Він виходив з припущення, що людина є продуктом еволюції, яка розвивалася випадковим чином. Людина — це тварина і тільки тварина. З. Фрейд вважав, що людина перебуває в постійному конфлікті сама із собою та із суспільством. Природні інстинкти людини стримуються звичаями та мораллю суспільства, які штучно на неї накладаються. Західний дослідник Ф. Гобл таким чином інтерпретує його погляди, в контексті аналізованої нами проблеми свободи і відповідальності: «В «Нових лекціях з введення в психоаналіз» З. Фрейд говорить: «Культурі доводиться застосовувати найрізноманітніші підкріплення, щоб вибудувати бар'єри на шляху агресивних інстинктів людей» [3, с. 336]. Цілком слушне зауваження, та не враховується культурна еволюція, штучне середовище, продуктом і творцем якого є людина і в межах якого вона тільки і може існувати. Небезпечним є як втрата інстинктивних, емоційних, ірраціональних, вольових складових так і раціональності, логічності, сформованих культурою. Нахил до пасивності оздобленої духовністю призводить до затухання культурного поступу, звільнення від духовно-культурних табу швидко повертає у до варварське минуле людської цивілізації, бо агресивні інстинкти набагато легше себе відновлюють. Наголосивши на «репресивному» характері культури, З. Фрейд не повною мірою оцінив її творче і людиноформуюче начало, поза межами якого людина вже не може існувати, власне фактично проігнорувати питання взаємозв'язку свободи і відповідальності. Усвідомлюючи очевидну гіперболізацію З. Фрейдом багатьох достатньо слушних ідей, інший видатний психолог А. Маслоу, робить висновок: «Навчання зовнішнього типу набагато могутніше від наших глибинних внутрішніх спонукань» [5, с. 182]. Намагання звільнити людину від «репресивної» дії цінностей, табу, совісті, моралі в підсумку повертає людину у тваринний стан або створює умови для ліквідації її свободи, бо свободою як тривалістю може володіти тільки суб'єкт, спроможний усвідомлено діяти як персонально, так і в межах спільноти, спираючись не виключно на агресивність і силу, а й застосовуючи духовний світ, як свій, так і інших, для перетворення соціального середовища та інтелектуальної і культурної сфер в напрямку зростаючої безпеки, взаємодії і самореалізації як особистості. «Складність полягає в тому, що людина — це єдиний біологічний вид, якому виявляється тяжко бути таким. Для кішки, напевне, немає проблеми в тому, щоби бути кішкою» [5, с. 182].

При розгляді питання про роль синтезу свободи і відповідальності, як інструменту запобігання кризі західної цивілізації, важливою є думка Ф. А. Гаєка, який застерігав, що ми повинні визнати, що поступ і навіть збереження цивілізації залежать від максимального вияву випадковостей. Ці випадковості трапляються при комбінації знання і здібностей, майстерності і звичок, які набуває окрема людина також тоді, коли людська компетенція стикається зі специфічними обставинами, до яких вона вже готова. «Таке наше велике вимушене незнання означає, що нам варто розглянути дві категорії: імовірність і випадковість» [2, с. 37]. Такий підхід стосується і

природничих наук, та їх значення для гуманітарних, суспільствознавчих дисциплін ще вагомніше, бо було доведено, що і природа не підкоряється абсолютно, певним законам і теоріям, не кажучи вже про людину, наділену свободою волі. Можливість для варіантного ходу подій закладена у фізичній природі світу. «Ми більше не можемо говорити про причинність в кожному окремому експерименті. Є сенс говорити лише про статистичну причинність. З такою ситуацією ми зіткнулися досить давно — з виникненням квантової механіки, але з особливою гостротою вона відчувається останнім часом, коли випадковість та ймовірність стали відігравати суттєву роль навіть у класичній динаміці й хімії» [3, с. 384-385].

Усвідомлення ідеї не жорстко детермінованого світу, в якому причинно-наслідкових зв'язки носить не прямолінійний характер, застерігаючи від сподівань витворити досконале суспільство у відповідності до інтелектуального проекту і захищає еволюційний варіант поступу, коли зміни є втіленням людського пошуку, спроб, помилок, успіхів і знову пошуку. Якщо представники абстрактної раціоналістичної традиції вважають, що людина за своїм походженням наділена інтелектуальними і моральними ознаками, які дали їй можливість свідомо творити цивілізацію, то еволюціоністи переконують, що цивілізація була продуктом акумульованих, важких зусиль, наслідком випробувань і помилок; що вона — сума досвіду, який частково передавався від покоління до покоління як очевидні знання. Одним із небагатьох сучасних філософів, якому вдалося подолати штучні крайності уявлень про людину, як істоту надіндивідуальну чи людину, як масове створіння, є Отега-і-Гасет: «І немає сумніву, що найрадикальніший поділ, який можна провести в людстві, — це поділ на два типи: ті що від себе багато вимагають і беруть на себе все нові труднощі та обов'язки, і ті, що від себе нічого особливого не вимагають, та що для них жити — це бути щомиті тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалитись, трісками що їх несе течія» [7, с.18].

О. Шпенглер теж визнавав наявність проблеми свободи і відповідальності, усвідомлював обмеженість лінійної інтерпретації будь-яких процесів, і перш а все тих, де суб'єктом виступає людина. «Ось чого бракує західному мислителю і чого якраз йому то і не повинно бракувати: прозріння в історично відносний характер власних висновків, які і самі є висловленням одного-єдиного, і тільки цього одного, існування; знання необхідних меж їх значущості; переконання, що його «сталі істини» та «вічні досягнення» істинні тільки для нього та вічні в його аспекті світу і що його обов'язок — шукати за ними істину, з такою ж впевненістю висловлені людиною іншої культури» [12, с. 153]. Та загальний сенс своєї праці звів до детерміністичної інтерпретації історичних процесів, тим самим залишившись в межах впливової у європейській суспільствознавчій думці утопічної парадигми, встановлення «невідворотних законів історичного розвитку». У той час, як панівним, що і визначило одну із специфічних рис європейської цивілізації, став прагматичне підхід, покликаний враховувати дійсність, і відповідно до неї змінювати інститути, норми, технології для розширення можливостей

окремого індивіда на самодіяльність. Досягнути цього можливо, лише надавши особі суб'єктність. Такі підходи знаходять паралелі в ідеях сучасних науковців. «Особа не лише творить культуру — вона, її індивідуальне, осібне, одиночне буття, і є той «трансформатор», який соціальні виміри переводить у культурні, часові — у вічність» [6, с. 413]. Людина, позбавлена духовно-культурної традиції, радше схильна до відмови від творення нового, яке постає на фундаменті звичного, традиційно. Їй швидше властиве некритичне сприйняття усталеного життя або його зміна за зовнішнім примусом — не обов'язково фізичним. Така особа, позбавлена фундаменту культурної традиції, є зручним об'єктом психологічного маніпулювання, коли зберігається цінність особи як робочої сили, та вона перестає становити загрозу через руйнування її духу самостійного мислення і чину.

Загалом, в європейській (західній) політико-правовій думці виявили себе два основних, відмінних підходи до шляхів впливу на формування культури, економіки, державно-правових інститутів та самої людини. Один напрям, орієнтований на детерміністичне тлумачення процесів, зокрема на гіперболізацію припущення про індивідуальну пристрасть людини до раціональної дії, її розуму та вроджених чеснот. У свою чергу еволюційна теорія, навпаки, показувала, як інституційні заходи спонукають людину використовувати свій розум для найкращої мети і як інституції створювалися для того, щоб погані люди зробили якнайменшу шкоду. Ф. Гаєк робить висновок: «Ми не надто перебільшили, сказавши, що, на переконання цих британських філософів, людина за своєю природою є лінива і недбайлива, непередбачлива і марнотратна і що тільки обставини змогли примусити її поводитись економно, аби вона навчилася старанно впорядковувати засоби для своїх цілей» [2, с. 67]. Тобто очевидним є, що без певного примусу людське суспільство в історично реально передбачуваній перспективі обійтись не зможе. Завдання полягає у пошуку міра, яка дозволить людині захистити свою свободу від впадання у крайнощі, що сходяться — анархізм і тоталітаризм. Складність соціального життя та індивідуальної поведінки людини обумовлює неможливість раз і назавжди визначити оптимальні політичні та правові інструменти, їх постійно слід перевинаходити, у відповідності до змін економічних, соціальних, технологічних, культурних... Це обумовлює особливу вагу культурної традиції як гаранта свободи, у протистоянні з постійними загрозами. Культура є сутнісним елементом, що визначає зміст і якість діяльності політико-правові інститутів, без яких неможливо обійтись.. Культура — це «штучна» природа людства, яка забезпечує його відокремленість від природи і водночас органічний зв'язок з нею, з усім Всесвітом. Опертя на суто силові та економічні важелі стримування асоціальної поведінки індивіда рано чи пізно призведе до критичної межі, за якою вони втратять ефективність. Неможливо всіх контролювати, а якщо можливо — тоді у суспільстві встановлюється тоталітарний режим. Пропагована ідея прав і свобод людини, які не повинні жодним чином обмежуватися, в дійсності є модернізованим варіантом тоталітарної моделі суспільства. Х. Арендт зазначала: «Метою

тоталітарного виховання завжди було не прищеплювання переконань, а позбавлення здатності набувати їх взагалі... Жоден керівний принцип поведінки зі світу людських дій, — гідність, честь чи страх — не є потрібним чи корисним для проведення в рух політичного організму, що вже не просто застосовує терор як засіб залякування, а є терором за сутністю» [1, с. 521]. Тут слід лише зазначити, що в сучасних умовах примус перемістився у віртуальний простір, перш за все прагне опанувати свідомістю, за зразком «Матриці». Тому розвиток особи з опертям на плекання рис суб'єкта, тобто те, що постійно відстоювала українська політична та інтелектуальна традиція в політико-правовій думці, потрібно усвідомити як необхідність, якщо ми прагнемо утримати свободу як політичну та особисту практику. Шлях цей непростий і потребує витривалості і розуміння, однак якщо його ігнорувати, дійсністю стануть антиутопії. Існування людського «Я» — результат попередньої духовно-культурної традиції, безперервних зусиль людини на зміну визначених меж і водночас підтримку тривання людського буття. Збереженню та існуванню особи як цілісності ми перш за все завдячуємо культурі, яка забезпечує єдність між минулим і майбутнім (індивідуальним і спільноті). Порушивши баланс засвоєння культурного і цивілізаційного надбання, особа перетворюється на об'єкт, втрачає спроможність долати свої вади, зникає саме розуміння існування моральної складової життя людини.

Критикуючи детерміністську інтерпретацію результатів наукового пошуку (що стосується і припущень О. Шпенглера про неминучість занепаду європейської цивілізації), відомий методолог науки К. Поппер зауважив: «Марксові "невмолимимі закони" природи та історичного розвитку ясно вказують на вплив інтелектуальної атмосфери, створеної Лапласом та французькими матеріалістами. Віра в те, що терміни "науковий" і "детерміністський" — синоніми, або принаймні, що вони тісно пов'язані між собою, є однією з тогочасних марновірностей, яку ми не можемо подолати і досі» [8, т. 2, с. 95]. Тобто з ідеєю абсолютизації могутності розуму, його здатності слушно інтерпретувати жорсткі причинно-наслідкові зв'язки слід бути обережним, особливо в процесі формування концептів радикального вдосконалення соціальних норм, культурних стандартів, системи управління та господарювання. В іншому випадку неминучим є створення такої утопії, наслідки якої, враховуючи сучасний технологічний поступ, будуть малопередбачуваними, та перевершать драматичні прогнози О. Шпенглера. Для уникнення достатньо вірогідного песимістичного, щодо європейської цивілізації, припущень О. Шпенглера, слід виходити з таких засад: «Нас створила природа, і створюючи, наділила владою змінювати світ, передбачати і планувати майбутнє. Ухвалювати далекосяжні рішення, за які ми несемо моральну відповідальність. Таки відповідальність, бо рішення потрапляють у світ природи тільки з нами» [8, т. 1, с. 77]. Перед нами відповідь на причини потенційного можливого присмерку європейської цивілізації — занепад у сучасній політико-правовій практиці (як і в інших сферах втілення людського Я), налаштованості на конструктивну діяльність.

Зростає небезпечне поєднання патерналістських настроїв частини населення з агресивно-руйнівним активізмом іншої частини.

Висновки. Чи то слушність, чи то помилковість передбачень О. Шпенглера визначиться не рівнем його аналітичних пророкувань а нашою спроможністю відповідально приймати рішення у несприятливих умовах безперервних криз, зберігати розважливість в умовах постійних цивілізаційних викликів. Здолати достатньо переконливо висловлене О. Шпенглером передбачення про занепад західної цивілізації шляхом виключно інтелектуальної дискусії складно. Більш важливо усвідомити ті чинники які забезпечили її піднесення, досі небачене в історії людських цивілізацій. Основним інструментом на цьому шляху стало постійне зростання людської свободи, оперте на відповідальність особи за власні рішення. Західна цивілізація активно розвиваючи різноманітні концепти утопії, переважно усвідомлювала її небезпеки. Напророкована О. Шпенглером цивілізаційна криза стане реальністю лише у випадку панування утопії, яка є відмовою людини і від свободи і від відповідальності.

Література:

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму : пер. з англ. / Ханна Арндт. — 2-е вид. — К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. — 584 с.
2. Гаєк Ф. А. Конституція свободи / Пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина / Фрідріх А. Гаєк . — Львів : Літопис, 2002. — 556 с.
3. Гобл Ф. Третя сила: психологія Абрахама Маслоу — новий вигляд на человека (главы из книги) / Фрэнк Гобл // Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы : пер. с англ. / Абрахам Маслоу. — М.: Смысл, 1999. — С. 334–394.
4. Історія політичної думки : підручник / за заг.ред. Хоми Н. М. [І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, та ін.]. — Львів : Новий Львів-2000, 2016 р. — 1000 с.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы : пер. с англ. / Абрахам Маслоу. — М. : Смысл, 1999. — 425 с.
6. Метельова Т. О. Людина в історії: пошук системних закономірностей / Тетяна Олександрівна Метельова. — К. : Укр. книга, 2002. — 447 с.
7. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Х. Ортегі-і-Гасет. — К.: Основи, 1994. — 420 с.
8. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка / Карл Поппер. — К. : Основи, 1994. — 444 с.; Т. 2. — К. : Основи, 1994. — 494 с.
9. Пригожин И. Порядок из хаоса : Новый диалог человека с природой / Пер. с англ. Ю.А. Данилова / Илья Пригожин, Изабелла Стингер. — М. : Прогресс, 1986. — 431 с.
10. Свасьян К.А. Освальд Шпенглер и его реквием по Западу / К.А. Свасьян // Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гелштальт и действительность / О. Шпенглер / Пер. с нем., вст ст. и

примеч. К.А. Свасьяна. — М.: Мысль, 1998. — С. 5–122.

11. Танчин І. Шпенглер Освальд / Ігор Танчин // Історія політичної думки. Навчальний енциклопедичний словник — довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг.Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. — Львів: Новий Львів-2000, 2014. — С. 726 -727.
12. Шпенглер О. Закат Європи. Очерки морфології мирової історії. 1. Гелшталт и действительность / О. Шпенглер / Пер. с нем., вст ст. и примеч. К.А. Свасьяна. — М. : Мысль, 1998. — 663 с.

References:

1. Arendt Kh. Dzherela totalitaryzmu : per. z anhl. / Khanna Arendt. — 2-e vyd. — K. : DUKh I LITERA, 2005. — 584 s.
2. Haiek F. A. Konstytutsiia svobody / Per. z anhl. Myroslavy Olijnyk ta Andriia Korolyshyna / Fridrikh A. Haiek . — L'viv : Litopys, 2002. — 556 s.
3. Hobl F. Tret'ia syla: psykhohyia Abrakhama Maslou — novyj vyhliad na cheloveka (hlavy yz knyhy) / Frenk Hobl // Maslou A. Novye rubezhy chelovecheskoj pryrody : per. s anhl. / Abrakham Maslou. — M.: Smysl, 1999. — S. 334–394.
4. Istoriia politychnoi dumky : pidruchnyk / za zah.red..Khomy N.M.[I.V. Aliksieienko, T.V. Andruschenko, O.V. Babkina, ta in.]. — L'viv: Novyj L'viv-2000, 2016 r. — 1000 s
5. Maslou A. Novye rubezhy chelovecheskoj pryrody : per. s anhl. / Abrakham Maslou. — M. : Smysl, 1999. — 425 s.
6. Metel'ova T. O. Liudyna v istorii: poshuk systemnykh zakonomirnostej / Tetiana Oleksandrivna Metel'ova. — K. : Ukr. knyha, 2002. — 447 s.
7. Orteha-i-Haset Kh. Vybrani tvory / Kh. Ortehi-i-Haset. — K.: Osnovy, 1994. — 420 s.
8. Popper K. Vidkryte suspil'stvo ta joho vorohy. T. 1. / Perekl. z anhl. O. Kovalenka / Karl Popper. — K.: Osnovy, 1994. — 444 s.; T. 2. — K.: Osnovy, 1994. — 494 s.
9. Pryhozhyn Y., Stynher Y. Poriadok yz khaosa : Novyj dyaloh cheloveka s pryrodoj / Per. s anhl. Yu.A. Danylova / Yllia Pryhozhyn, Yzabella Stynher. — M. : Prohresse, 1986. — 431 s.
10. Svas'ian K.A. Osval'd Shpenhler y eho rekvyem po Zapadu / K.A. Svl'ian// Shpenhler O. Zakat Evropy. Ocherky morfolohyy myrovoj ystoryy. 1. Helshal't y dejstvytel'nost' / O. Shpenhler/ Per. s nem., vst st. y pryemch. K.A. Svas'iana. — M.: Mysl', 1998. — S. 5-122.
11. Tanchyn I. Shpenhler Osval'd / Ihor Tanchyn // Istoriia politychnoi dumky. Navchal'nyj entsyklopedychnyj slovnyk — dovidnyk dlia studentv vysch. navch. zakl./ za zah.Khomy N.M.[V.M.Denysenko, L.Ya. Uhryn, H.V. Shypunov ta in.]. — L'viv: Novyj L'viv-2000, 2014 r. — S. 726 (S. 726-727)
12. Shpenhler O. Zakat Evropy. Ocherky morfolohyy myrovoj ystoryy. 1. Helshal't y dejstvytel'nost' / O. Shpenhler / Per. s nem., vst st. y pryemch. K.A. Svas'iana. — M.: Mysl', 1998. — 663 s.